

**Thomas Girmalm & Marie Rosenius (red.).
Inomkyrklig sekularisering. Umeå: Umeå
universitet. 2018. 114 s.**

Här har vi en liten bok med stor sprängkraft. En betydande del av samtalen inom Svenska kyrkan de senaste tjugo åren har nämligen handlat om sekularisering på ett eller annat sätt: vikande medlemstal, nya organisationsformer, partipolitik i kyrkomötet, språket i kyrkohandboken, samkönade vigslar, vården av det kyrkliga kulturarvet med mera. En bok som reder ut vad sekularisering är och hur sekularisering påverkar kyrkolivet har potential att skapa större klarhet i dessa debatter, och det är precis vad denna lilla volym gör.

Redaktörernas föredömligt korta inledning motiverar temat och förklarar hur boken kom till. En liten anmärkning här är att de faller in i det vanliga påståendet att det finns många olika förståelser av vad sekularisering är. Det är riktigt, men förutsättningen för att vi alls ska kunna kommunicera är att begrepp, hur mångtydiga de än är, har en grundläggande innebörd som alla förstår. Redaktörerna hade gott kunnat sätta ord på att sekularisering i dagligt tal betyder "en minskning av religionens betydelse i samhället och för individen". Det framgår i alla fall klart att bokens ämne är sekulariseringstendenser *inom* kyrkan, och att "kyrkan" här ska förstås som Svenska kyrkan.

Den första av bokens fem artiklar är skriven av Karin Johannesson. Det är också den allra bästa. Med utgångspunkt i Charles Taylors analys av sekulariseringens olika dimensioner formulerar Johannesson åtta "tankefigurer" som var för sig beskriver en aspekt av Svenska kyrkans inre sekularisering. Artikeln avslutas med en tabell som uppmuntrar läsaren att reflektera över (a) empiriska tecken på förekomsten av dessa tankefigurer och (b) pastorala strategier för att övervinna dem. Johannesson framträder här som en eminent företrädare för modern praktisk teologi: med sina skarpa religionsfilosofiska verktyg analyserar hon aktuella

kyrkliga förhållanden på ett sätt som gör det möjligt inte bara att förstå dem utan också att förbättra dem. Hon kan få oss som till professionen är praktiska teologer (eller kyrkovetare som det också heter) att skämmas för att vi antingen gräver ner oss i interna diskussioner om ecklesiologi och reflexivitet eller sysslar så mycket med historiska förutsättningar att vi aldrig når fram till nutiden.

Jag måste dock få klaga på att Johannessons bruk och benämning av sina tankefigurer inte är konsekvent. Med tankefigur menar hon, enkelt uttryckt, sätt att tänka och tala om något. Eftersom ämnet är inomkyrklig sekularisering borde samtliga tankefigurer vara inomkyrkliga sätt att tänka och tala som i något avseende är sekulariserade. Benämningarna borde också tydliggöra detta. I de båda första tankefigurerna, "den sekulära organisationens tankefigur" och "aktivitetsutbudets tankefigur" stämmer detta. Det finns sätt att tänka och tala om kyrkan som om den vore en sekulär organisation vars grundläggande uppgift är att tillhandahålla populära aktiviteter. Men nästa tankefigur heter "den förvanskade förkunnelsens". Med den benämningen skiftar perspektivet från de kyrkligt aktivas till den utomstående kritikerns. Den som förkunnar på det sätt som Johannesson beskriver här torde inte själv beskriva sin förkunnelse som förvanskad. Ett bättre namn vore därför "den sekulära kommunikationens tankefigur".

Tankefigur nummer fyra kallas "aktivitetsdeltagandets". Det är också missvisande, men av ett annat skäl, för här handlar det om att kyrkligt aktiva tänker och talar om deltagande i gudstjänster och annan kyrklig kärnverksamhet som något frivilligt när de inte är i tjänst. Ett bättre namn hade varit just "frivillighetens tankefigur".

Tankefigurerna fem och sex, "den gudomliggjorda människans" och "den gudomliggjorda församlingens", har benämningar som visserligen uttrycker kritikerns ståndpunkt men som tack vare sin uppenbara ironi ändå fungerar.

Den sjunde tankefiguren däremot, ”språkförlustens tankefigur”, är ingen tankefigur alls. Här handlar det om problematikens kärna, att sekularisering leder till förlust av förmågan att beskriva erfarenheter i andliga termer och därmed av förmågan att alls uppfatta andliga dimensioner i tillvaron. Det handlar alltså om förlusten av andliga tankefigurer, inte om en viss sekulär tankefigur.

Den sista tankefiguren heter ”den förlamande trons” och handlar om att viss förkunnelse i sin strävan att vara luthersk ger intrycket av att det inte spelar någon roll hur man lever, det ordnar sig ändå. Precis som vid tankefigur nummer tre är perspektivet här den utomstående kritikerns. En mer konsekvent benämning hade varit ”den passiva trons tankefigur”.

Ovanstående anmärkningar gäller dock alla artikels form. De fråntar den inget av dess höga diagnostiska värde. Den kan varmt rekommenderas, inte minst för bruk inom Svenska kyrkans professionsutbildningar och andra kurser.

Nästa artikel, av Sven-Erik Brodd, handlar om ekonomi och ecklesiologi. Under den kyligt akademiska ytan anas en bubblande vrede. Inledningsvis ponerar författaren att inre sekularisering äger rum i en kyrka när centrala aktiviteter planeras och genomförs utan teologisk förståelse. Detta leder till att sekulära ideologier fyller det teologiska tomrummet och börjar prägla kyrkans självförståelse. Fem exempel ges: bolaget Svenska kyrkan, varumärket Svenska kyrkan, kyrkan som marknadsanpassat företag, kyrkan som tjänsteföretag och kyrkan som partipolitiskt styrd organisation. Det alla exemplen har gemensamt är pragmatism: en praktik är bra om den ger ett gott resultat, bedömt enligt en sekulär måttstock för framgång såsom fler deltagare eller bättre ekonomiskt utfall.

I två fördjupande avsnitt försöker Brodd sedan karaktärisera och förklara den konstaterade sekulariseringen. Till sin karaktär är den ”teologisk ut-rationalisering”, vilket betyder att pragmatism snarare än kyrkolära präglar kyrkans mål- och strategiarbete.

”Viljan att upprätthålla dopfrekvensen leder till att dopets innehåll förändras” (s. 46). Eukaristins integrerande perspektiv på historia och eskatologi, skapelse och frälsning saknas helt i kyrkliga dokument om ekonomi och administration (s. 51). Orsakerna till detta tillstånd söker Brodd dels i ett modernt utvecklingstänkande som har lett till ”kollektiv minnesförlust”, dels i tendensen inom protestantiska kyrkor sedan 1800-talet att separera andlighet och institution.

Artikels slutsats, att pragmatism har blivit ett Svenska kyrkans kännetecken, en *nota ecclesiae*, är en provokation. *Notae ecclesiae* är ju kyrkans grundläggande kännetecken, det som gör kyrkan till kyrka och inte något annat. Pragmatism kan inte vara ett kyrkans kännetecken i den meningen. Men troligen är det just det som är Brodds poäng: genom inre sekularisering har Svenska kyrkan delvis upphört att vara kyrka.

Denna allvarliga och mycket tänkvärda artikel lider tyvärr av brister som gör att dess ärende försvagas. En är att kyrkans inre sekularisering behandlas som om den bara vore ett intressant ämne för akademiskt studium, inte som det brännande existentiella problem som både författaren och hans läsare naturligtvis uppfattar att det är. En annan brist är den ymniga användningen av ordet ecklesiologi med avledningar – fler än 60 gånger på 25 sidor. Allt tycks vara ecklesiologiskt i författarens värld: mening, beslut, analyser, begrepp, konsekvenser, betydelser, slutsatser, mönster, kategorier, principer, strukturer, reflektion, perspektiv, sammanhang, undersökningar, förändringar och motsägelser. Genom att ordet ecklesiologi dessutom inledningsvis sägs *inte* vara synonymt med kyrkosyn eller kyrkobegrepp töms det på innehåll. Det blir enbart en markör för författarens vetenskapliga profil. I rättvisans namn bör det dock sägas att många teologer (inklusive recensenten) använder ordet teologi på precis samma slarviga, självrefererande vis.

Anneli Öljarstrands intervjustudie av hur kyrkoherdar och förtroendevalda i fyra

församlingar beskriver den lokala verksamheten utgör ett fint empiriskt komplement till Johannesson och Brodd. Öljarstrand söker efter uttryck för värderationell respektive målrationell logik, där det senare betyder ungefär samma sak som pragmatism hos Brodd och motsvarar innehållet i Johannessons båda första tankefigurer. Inte överraskande dominerar den målrationella logiken fullständigt i intervjuerna. Författaren kunde gärna ha diskuterat i vilken mån själva intervjusituationen kan ha påverkat detta resultat, men det är lätt att stämma in i hennes slutord: fler empiriska studier behövs för att fördjupa förståelsen av inomkyrklig sekularisering.

Det enda genuint historiska perspektivet i boken erbjuds av Stefan Gelfgren, som skriver om den norrländska väckelsen på 1800-talet. Hans tes är att denna samtidigt var en reaktion på och ett led i en begynnande sekularisering. Tesen är inte ny, men framställningen är föredömligt klar och relateras på ett förtjänstfullt sätt till sociologisk sekulariseringsteori.

Bokens sista artikel är den mest teologiska. Carl Axel Aurelius använder sig i sin analys inte av sociologer och filosofer utan av Nikolaj Frederik Severin Grundtvig (1783–1872), Martin Luther (1483–1546), Paul Tillich (1886–1965) och Olov Hartman (1906–1982) samt den teologiskt bildade latinisten Emin Tengström (f. 1929). Författaren skriver inledningsvis om sekularisering som ett allmänt samhällsfenomen och ställer sedan frågan om kristen troslära kan bidra till att övervinna denna genom att teckna sammanhången i den kristna tron. Skulle Gustaf Wingrens *Credo* eller Jarl Hembergs, Ragnar Holtes och Anders Jeffners *Människan och Gud* kunna vara till hjälp? Svaret är att de är alltför teoretiska. Man måste ta på allvar Grundtvigs insikt att kyrkans grundval är den levande församlingen, ”där människor inlemmas genom dopet och samlas vid nattvardsbordet” (s. 108). Gudstjänsten är primär i förhållande till teologin. Därför behöver teologen vara en reflekterande praktiker,

teologin vara ”en svarande teologi” (s. 112). Men gudstjänsten måste också behålla sin relation till samtiden. Aurelius slutsats blir att det som kan motverka en inre sekularisering är en stark korrelation mellan gudstjänst och vardagsliv.

Utän att notera det resonerar Aurelius mycket likt den liturgiska teologen Gordon Lathrop. Recensenten är också i huvudsak enig: en teologiskt fullödlig och samtidigt vardagsnära gudstjänst är ett nödvändigt och starkt motgift mot kyrkans inre sekularisering. Men vad gör man när sekularisering har börjat prägla själva gudstjänsten, börjat tömma både predikan och sakrament på deras innehåll, såsom beskrivs i de övriga bidragen i denna bok? Det är frågan som ropar på ett svar.

Stephan Borgehammar
Professor, Lund

Cecilia Wejryd. *Lagen, synden och väckelsen: Åtta svenska 1800-talsväckelseledare och moderniteten*. Stockholm: Verbum. 2017. 313 s.

På 1870-talet började olika väckelserörelser på allvar konkurrera med Svenska kyrkan. Cecilia Wejryd vill klargöra denna övergång till en mer pluralistisk kristendomstolkning. Hon undersöker här hur olika föreställningar om Guds lag uppkom i svensk kontext under 1800-talet och vad de bestod i. Väckelsen blev ofta anklagad för antinomism i olika former, ett vitt använt begrepp. Wejryds andra frågeställning rör sig kring hur olika väckelseledare förhöll sig till den så kallade moderniteten.

I de inledande två kapitlen visar Wejryd bakgrunden till studien och dess vetenskapliga uppbyggnad. Hon tar hjälp av två kyrkohistoriker, David Bebbington och Reginald Ward, och sociologen Peter Berger, för att analysera väckelseledarnas förhållanden till moderniteten. Matnyttiga begreppsförklaringar som till nämnda modernitet, men också till väckelse, nyevangelikalism